

Gjuričová, Adéla

Národní jednotá a co po ní? : národ a nacionalismus ve 20. století

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická. 2007, vol. 56, iss. C54, pp. [67]-74

ISBN 978-80-210-4481-4

ISSN 0231-7710

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102300>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ADÉLA GJURIČOVÁ

NÁRODNÍ JEDNOTA A CO PO NÍ?

Národ a nacionalismus ve 20. století

Pavel Barša ve své studii *Národnostní konflikt a plurální identita*¹ přirovnal předmoderní svět identit k obrazu od Oskara Kokoschky, s barvami mnoha odstínů, četnými překryvy a rozostřeností hranic. Moderní svět začal naproti tomu požadovat soulad územních, jazykově-kulturních a politických hranic. Každý musel patřit buď k jedné, nebo jiné národní skupině, *tertium non datur*. Národní stát jakožto průvodní jev moderní doby tyto skupinové identity homogenizoval a vázal na území. Takto je znalo také 20. století. Ovšem jeho poslední dekády zaznamenaly nebývalé zrychlení a zlevnění přesunu peněz, lidí, statků, informací i kulturních symbolů. Ať už tyto procesy interpretujeme v rámci postmodernistického, globalizačního či jiného paradigmatu, je nepochybné, že vyplývají v deterritorializaci a pluralizaci všemožných vzorců. Nutně tak vyvstává otázka, jak se v průběhu 20. století proměňovaly významy, v nichž byly používány pojmy národa a národní identity – a co vlastně mohou označovat v současnosti.

Následující text předkládá nejprve základní přehled směrů teoretického uvažování o národě a nacionalismu a poté nabízí určitý výklad pojmového vývoje týkajícího se nacionality v českém (popř. středoevropském) prostředí a jeho politické instrumentalizace. Neuvádí notoricky známé koncepty a citáty, naopak spíše upozorňuje na některá v kontextu studií nacionalismu opomíjená prostředí a jejich formulace národní identity.

V první fázi obecně definovali národní příslušnost samotní nacionalisté. Naprostě většině teoretizujících prací vzniklých od poloviny 19. až téměř do poloviny 20. století bylo společné primordialistické pojetí národa, podle něhož byl národ odvěkou kategorií, její objektivní existence pak specifickou hodnotou lidského rodu. Jednotlivá pojetí se lišila tím, zda národy definovala pomocí objektivních či subjektivních kritérií. Objektivizující pojetí národa poukazovala na sdílenou etnickou příslušnost, území, společný jazyk, dějiny, kulturu či nábožen-

¹ In: Barša, P. – Strmiska, M.: *Národní stát a etnický konflikt: Politologická perspektiva*. Brno 1999, s. 11–172.

ství. Západní sociální věda tradičně uvádí jako nejvýmluvnější z nich Stalinovu definici z roku 1912: „*Národ je historicky vyvinutým, stabilním společenstvím jazyka, území, hospodářského života a psychologické skladby, jež se projevují ve společenství kulturním.*“² Koncepci, jež svého času jednoznačně vládla střední Evropě a v jistém smyslu je dodnes živá, však vytvořil spíše Johann Gottfried Herder: také podle ní jsou národy odvěkými entitami se specifickým duchem, které je možno a záhodno „probudit“ k novodobému životu. Prototypem subjektivizujícího uvažování o národní příslušnosti je pojetí Ernesta Renana, který klade důraz na sdílenou minulost národních kolektivů – a jejich vůli mít společnou budoucnost: „*Existence národa je (...) každodenní plebiscit.*“³ Řidčeji uváděným příkladem je názor austromarxistů, podle nichž byla národní příslušnost otázkou individuální volby, činěné po dosažení zletilosti.

Období po druhé světové válce zaznamenalo nový nárůst zájmu společenských věd o nacionalismus a od 60. let tomuto zájmu dominují konstruktivistické teorie. Ty vztahují nacionalismus výhradně k moderní době, ať už jako zcestnou ideologickou reakci na modernizaci (např. Elie Kedourie, Hans Kohn), nebo jako nutný aspekt modernizace (např. Ernest Gellner, Benedict Anderson).⁴ Modernizační teorie Ernesta Gellnera vysvětlila pro region střední Evropy zřejmě nejjasněji, že národní identitu konstruoval nacionalismus, a to vzhledem k potřebě homogenizovat a legitimizovat národní stát: „*Národy jako přirozený, Bohem daný způsob rozčlenění lidí, jako inherentní... politický osud, jsou mýtem.*“ Nacionalismus podle této teorie někdy národy „vymýšlí“, jindy vyhlazuje. Není tedy výtvorem národů a států, nýbrž naopak: národ je produktem nacionalismu a nacionalismus produktem moderní doby. Teprve v éře nacionalismu zaznívá požadavek, aby se politická a národní jednotka shodovaly, a národní identita počíná převažovat nad jinými kolektivními závazky. Jinými slovy, národ a národní stát vzniká tehdy, když si modernizace žádá komunikaci v rámci většího celku, společný jazyk, noviny, šíření knih apod.⁵

V rámci těchto koncepcí bylo rozpracováno také rozlišení mezi západním (občanským) a východním (kulturním, etnickým) nacionalismem. Proti západnímu neboli občanskému nacionalismu, který stál u zrodu moderních Spojených států, Británie či Francie na bázi občansky uvědomělé, politicky liberální národní identity, je stavěn východní, etnocentrický nacionalismus střední a východní Evropy, kde naopak národní státy vznikaly kolem intolérantních, xenofobních a exkluzivistických národních identit společného jazyka a pokrevní příbuznosti. Morální zaujatost této dichotomie je pochopitelná, neboť se ustalovala pod

² Cit dle: H o b s b a w m , E. J.: *Národy a nacionalismus od roku 1780: Program, mýtus, realita*. Brno 2000, s. 188, pozn. 11.

³ R e n a n , E.: *Co je to národ?* In: Hroch, M. (ed.): *Pohledy na národ a nacionalismus: Čítanka textů*. Praha 2003, s. 24–35.

⁴ Základní texty těchto a dalších autorů jsou česky dostupné v čítance H r o c h , M.: *Pohledy na národ a nacionalismus: Čítanka textů*. Praha 2003

⁵ Gellnerova vlivná práce vyšla v roce 1983: G e l l n e r , E.: *Nations and Nationalism*. Oxford 1983. Viz též G e l l n e r , E.: *Nacionalismus*. Brno 2003.

vlivem evropské zkušenosti s nacismem a fašismem, avšak jakožto teritoriálně funkční model ji tato její hodnotící povaha diskvalifikuje. Současné teorie nacionalismu dospívají spíše k tomu, že napětí mezi občanským a etnickým principem je třeba hledat v každém národním projektu.

Zřejmě nejvlivnější interpretací dějin nacionalismu se staly *Národy a nacionalismus od roku 1780* Erica J. Hobsbawma.⁶ Autor zde rozlišuje éru tzv. klasického nacionalismu (1780–1870), jež se velmi zásadně lišila od pozdějších fází vývoje vzniku národních států, neboť koncept moderního národa v té době byl součástí liberální ideologie: jen v národním státě bylo možno uplatnit občanské svobody, právě díky nacionalistickému hnutí mohl člověk z mezí svého kraje vstupovat do širokého světa národního státu. Tento nacionalismus spojoval roztržštěné jednotky a tvořil velké státy – i jazyky, a to výběrem a rozšířením některého dialektu. Jeho „prahový princip“ pro vznik státu byl stále více opouštěn v období 1870–1918, kdy se při utváření národních států prosazuje princip národního sebeurčení a mnohem větší váhu získává etnická resp. jazyková příslušnost. Teprve v této době získává nacionalismus onen obecně užívaný význam, totiž význam vnitropolitické mobilizace (nesourodých) národů proti těm druhým nebo též menšinám ve státě. Proces objektivizace národa vrcholí, národnostní citění se stává stabilní součástí vědomí širokých mas. Eric Hobsbawm hovoří o roce 1918 jako o triumfu nacionalismu, jenž zastínil i sociální revoluci, ovšem navzdory proklamovanému právu na sebeurčení vznikají po první světové válce další nové mnohonárodnostní státy, nové „žaláře národů“.

Vrcholný nacionalismus let 1918–1950 je už dominantně nacionalismem etablovaných národních států a jejich iredentistických hnutí. Díky vzestupu masmédií se národní ideologie homogenizují a národní symboly se stávají součástí každodenního života každého jednotlivce. Právě mezi válkami se sport proměnil v souboje mezi jednotlivci i družstvy symbolizujícími národní státy a sportovci i fanoušci se stali symboly vykonstruované národní jednoty. Fašismus a nacismus tedy nebyl jen vynálezem a nástrojem strašných diktátorů, ale rostl zároveň na rozšířených pocitech strachu (nejen) středních vrstev ze sociální revoluce a moderního rozkladu, nespokojenosti s poválečným uspořádáním Evropy, po zážitku hospodářské krize pak na pocitu „krize demokracie“. Až tak daleko se evropský nacionalismus dostal od své nejstarší podoby, jež byla součástí evropských liberálních hnutí.

Podívejme se nyní blíže na významy skryté za jinak dobře známými daty týkajícími se realizace českého a československého národního projektu. V meziválečném Československu žily podle sčítání lidu z roku 1921 vedle 6,8 mil. Čechů a 1,9 mil. Slováků také 3,1 mil. Němců, tři čtvrtě mil. Maďarů, téměř půl mil. Rusínů, Ukrajinců a Rusů a další národnosti. Statisticky konstruovaný „národ československý“ tvořil 68,4 % všeho obyvatelstva a bezmála třetina obyvatel

⁶ Viz pozn. 2.

tedy náležela k „menšinám“. Přesto začíná Ústava Československé republiky slovy: „*My, národ československý...*“ Jak byl tento národ chápán?

Namísto obvykle citovaných Masarykových výroků upozorňuji na jiný „oficiální“ pohled, totiž stav poznání a vědomí kanonizovaný v hlavních dobových encyklopedických příručkách.⁷ Analýza příslušných hesel ukazuje, že v definici znaků národa prvorepublikové encyklopedie oproti Ottově slovníku z počátku století vědomě postoupily od kulturního k politickému pojmání národa. Avšak v aplikaci na český či československý národ zůstává mnoho nedořešeného, obsahy pomocných pojmů (dvě „větve“ jediného národa, dvě „podoby“ jediného jazyka) nedefinovány. A to i tehdy, hovoří-li se o národu-lidu jako „*osobním substrátu státu*“, je mu implicitně přikládán i význam kulturní, etnický či jazykový.⁸ V praxi navíc československý stát nepřipouštěl, aby měl některý jeho občan pouze státní, občanskou identitu, neboť např. při sčítání lidu musel každý udat svou národnost. Kolařík (ed.) k tomu uvádí: Bylo „*dáno jako směrnice (...), že se zapíše národnost, pro niž se osoba sčítaná prohlásí; při pochybnostech sčítací komisař provedl výsledek a byla-li národnost nesprávně zapsána, podal trestní oznámení; tam, kde osoba se nemohla rozhodnout, dostala poučení, resp. komisař zapsal národnost podle mateřského jazyka.*“⁹

Obdobně navrhuji pominout také známé případy stranických artikulací národního projektu – národní demokracii integrálních nacionalistů Viktora Dyka či Rudolfa Medka (neboť ji nepovažuji za výrazné obohacení conceptualizace národa, nýbrž spíše za využití národního mýtu, symboliky pro – zcela legitimní – cíl branné a politické moci českého národa, resp. za součást debaty o krizi demokracie) nebo na druhém okraji pomyslného spektra stojící KSČ, jedinou politickou stranu společnou Čechům, Slovákům i Němcům, ovšem od roku 1935 už spíše s hlavním proudem vplouvající do benešovského diskursu dichotomie československé demokracie a německého fašismu. Ráda bych naopak upozornila na v dosud poněkud pomíjenou pozoruhodnou debatu probíhající v rámci meziválečného českého katolicismu. Postoupíme-li za jeho rétoriku kritizující z křesťanských pozic nacionalismus jakožto politickou ideologii, nabízel ve skutečnosti jak dosti tradiční nacionalismus stranického vůdce a nesmírně vlivného politika Jana Šrámka, podle něhož je národní stát místem pro jeden kulturně pojmaný národ, který se v něm „plně národně vyžívá“, a pro řadu menšin¹⁰ – tak i radikální

⁷ Masarykův slovník naučný. Praha 1925–1933. *Ottův slovník naučný nové doby. Dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému*, díl IV. Praha 1936. Č h a l u p n ý , E. (ed.): *Slovník národohospodářský, sociální a politický*. Praha 1929–1933. K o l a ř í k , J. (ed.): *Příruční slovník politický a hospodářský*. Praha 1937–1941.

⁸ Č h a l u p n ý , E. (ed.): *Slovník národohospodářský*, sv. 1, s. 475.

⁹ K o l a ř í k , J. (ed.): *Příruční slovník politický a hospodářský*, s. 906.

¹⁰ „*Ať nám Němci nic nevyčítají pro ten náš názor na národní ráz našeho státu. Němci mají tři národní státy, ve kterých se mohou plně národně vyžít. Těž nárok vznášíme i my. Měli jsme národní stát v dobách historických [! – A. G.] a máme tudíž i z toho důvodu právo na svůj stát s charakterem národním. (...) Ať nám s křesťanského stanoviska nikdo nevyčítá národní ráz republiky československé.*“ *Lidové listy* 3. 6. 1925, s. 1.

alternativu: spisovatel a publicista Jaroslav Durych a spolu s ním i další katoličtí intelektuálové odmítali princip národního sebeurčení a vyznávali národ jakožto duchovně založené seskupení lidí. Jako takový se podle nich národ stává personifikovaným subjektem s posláním, svěřenými hřivnami i duši; jen patriční vyšší úkol je důvodem k založení státu.¹¹

Tento střet alternativních pohledů sice neměl zvláštní praktické důsledky, pro naše téma je však zásadní ten fakt, že zůstal nadlouho střetem posledním. V několika měsících druhé republiky (1938–39) se sice „národ“ stává klíčovou součástí politické rétoriky, avšak dochází spíše jen k proměně národní symboliky, např. směrem k symbolice svatováclavské, nikoli k výraznému posunu v pojetí národní identity. Z toho je vlastně nejlépe patrné, jak málo oddělení naprosté většiny Němců pro český národní projekt znamenalo.

Okupace českých zemí pouze zakonzervovala již dávno zrající stav. Heslem domácího i zahraničního odboje se stala „*národní jednotu proti okupantům*“. Česká společnost heslo přijímá a obnovuje návaznost na onu fázi nacionalismu, kdy se český národ vymaňoval zpod jiného, tehdy habsburského jha. Toto myšlenkové paradigma se v českém politickém myšlení objevuje opakovaně a vždy má tendenci potlačovat politické protiklady, neboť obsahuje nechuť k různosti a konfliktu. Znovu bude aktualizováno v roce 1968 jako „*národ proti okupantům*“ a v závěru komunistické éry jako „*národ proti zvláštní moci*“. Jeho výraznou národně-terapeutickou slabinou je, že fáze poroby či „cizí“ vlády (a za ty považuje jak druhou republiku a Protektorát, tak i celé dějiny komunismu) prostě vytěšňuje jako nikoli vlastní. Národ v tomto pojetí je totiž morální entitou a tento pomyslný národ má lepší dějiny než reální lidé, společnost, stát.

Třiletí 1945–48 je jen mírným úkrokem stranou. V ideologii národní revoluce není Národní fronta spojením vybraných politických stran, nýbrž reprezentantkou celého národa, výrazem národní jednoty. Proto také v postoji k téměř jakékoli otázce všechny strany NF používají – vedle vyprázdněného symbolu TGM – nacionální rétoriku a shodnou se dokonce i na archaickém pojmání nuceného vysídlení Němců jako předpokladu národní existence.

Po únoru 1948 se na oficiální úrovni kánodem stávají marxistické poučky, podle nichž je třídní identita důležitější než identita národní a realizace socialistické revoluce odstraňuje národnostní otázku, protože odstraňuje hospodářské, sociální a politické nerovnosti v rámci národa i mezi národy. Politici odpůrci a oběti komunistického teroru z řad důstojníků, politiků apod. přitom odcházejí na smrt se slovy „*Hlavně, aby národ zůstal jednotný!*“ (Heliodor Píka), popř. své uvěznění vnímají jako součást „služby národu“, onomu nadčasovému, mimo stávající situaci existujícímu národu. Je vcelku lhostejné, zda je pojímán etnický nebo občanský, jde o to, že je idealizován, že do národa nepatří obrovské segmenty společnosti, či spíše že se v tomto pojetí stávají lepšími: vlastně se nebojí,

¹¹ Více viz G j u r i č o v á , A.: *Politické myšlení českého katolicismu v období první Československé republiky*. Disertační práce. Praha 1999, kap. 5.

nekolaborují, vždyť jednotně stojí proti nepřátelům národa (nebo jaksi mimo ně), přestože se to navenek v mnoha případech nijak neprojevuje.

Francouzská socioložka Françoise Mayerová analyzovala v této souvislosti „paměť třetího odboje“: ukázala, že jeho součástí je nejen nepochybná představa návaznosti na druhý, protinacistický odboj, moc měnit oběti komunistického režimu v rebely, nýbrž i cosi pro naše uvažování důležitějšího. Sdružení politických vězňů K 231 žádalo v totiž v roce 1968 rehabilitaci *en bloc* proto, aby po období „*národního rozkolu*“ (po roce 1948) následovalo „*velké smíření*“, kdy budou oběti politických represí rehabilitovány a odškodněny.¹²

Koncept národní jednoty, podporovaný mimochodem také velkou částí poučnorového exilu, byl poprvé problematizován až v 70. a 80. letech v prostředí disentu v rámci debat týkajících se národních dějin. První z nich vyprovokoval v roce 1978 slovenský historik Ján Mlynárik svými texty uveřejněnými v Tigridově časopise Svědectví pod pseudonymem Danubius.¹³ Vysídlení československých Němců v nich označuje za morálně neudržitelné a svazující s metodami užívanými SSSR a navrhuje se od něj důsledně distancovat.¹⁴ Také druhý podnět k diskusi, Dokument Charty 77 č. 11. z roku 1984 nazvaný *Právo na dějiny*,¹⁵ měl původně jiný smysl, totiž kritizovat komunistickou redukci národních dějin na politické a hospodářské dějiny a ignorování celé oblasti kultury, zejména náboženství (navazující spor se strhl o úlohu katolické církve a Habsburků v českých dějinách). Pro téma, které sledujeme, jsou důležité dva momenty: za prvé sám fakt, že vůbec vzniká pokus o provokativní, alternativní interpretaci vlastních dějin, než je ta oficiální nebo ta implicitně sdílená, a za druhé onen apel na uchování co nejúplnější dějinné paměti, bez velkých vynechávek, ať už by je prováděl kdokoli.

Vzestupem nacionalismu ve střední a východní Evropě po roce 1989 byl Západ vpravdě zaskočen. Očekával totiž, že někdejší komunistické státy budou řešit hlavně problém demokracie, zatímco ony ho řešily společně s problémem státnosti či národnosti (*nationhood*). Pro celou politickou teorii 20. století, vycházející z prostředí svrchovaných národních států, tím byl narušen základní předpoklad, totiž že problém demokracie se řeší právě až a jen v integrovaném poli-

¹² Mayerová, F.: Vězení jako minulost, odboj jako paměť. Konfederace politických vězňů. *Soudobé dějiny* r. 9, č. 1 (2002), s. 42–64. Viz též Mayer, F.: *Les Tchèques et leur communisme: mémoire et identités politiques*. Paris 2004.

¹³ Viz zejm. Mlynárik, J.: *Tézy o vysídlení československých Němců*. In: Mlynárik, J.: *Causa Danubius*. Praha 2000, s. 17–20.

¹⁴ V navazující debatě se střetly strany, které si dost dobře nemohly porozumět: její protagonisté buď hledali historické příčiny vysídlení (a chyby v Mlynárikově textu), nebo je zajímaly morální důsledky vysídlení pro český národ. Viz Černý, B. – Křen, J. – Kural, V. – Otáhal, M. (eds.): *Češi, Němci, odsun: Diskuse nezávislých historiků*. Praha, 1990.

¹⁵ In: Prečan, V. (ed.): *Charta 77: 1977–1989: Od morální k demokratické revoluci: Dokumentace*. Scheinfeld-Schwarzenberg, Bratislava 1990, str. 254–257.

tickém celku. Byl tedy rozpad východoevropských federací – SSSR, Jugoslávie a Československa, ale též sjednocení Německa pouze důsledkem nevyřízených účtů minulosti, nebo snad projevem obecného hlubšího nepochopení liberálně-demokratických principů? Bezpochyby nějak obojím. Ovšem také projevem nepochopení na straně liberální politické teorie, která odmítala – například i ve zmiňovaném rozlišování západního a východního nacionalismu – vidět, že museli být všelidské liberálně-demokratické principy uskutečňovány nějakým konkrétním společenstvím, pak se toto společenství vždy definuje v určitém vylučujícím protikladu vůči ostatním. Řečeno ještě jednou s Pavlem Baršou: demokracie odpovídá na „jak“ (sebevláda lidu), ale nacionalismus řeší, „kdo“ je tímto lidem – a postkomunistické federace musely řešit obojí najednou.¹⁶

Na tuto potřebu posunu ve formulaci liberalismu reaguje diskuse o tzv. liberálním nacionalismu, která probíhá zhruba deset let v anglosaském světě (Yael Tamirová, Will Kymlicka, David Miller).¹⁷ Zastáncům koncepce liberálního nacionalismu jde o to, zpochybnit tradovaný nepřekonatelný rozpor mezi politickým liberalismem a národním cítěním a ukázat umírněný nacionalismus jako legitimní projev sociálního a kulturního začlenění, jako zdroj identity ve světě, kde se tato tak obtížně hledá, a neponechat veškerý jeho potenciál konzervativnímu a xenofobnímu populismu. Do postkomunistického prostoru debatu přenesl německý politolog Stefan Auer ve své práci *Liberal Nationalism in Central Europe*.¹⁸ Znovu jednoznačně odmítá teritoriální zakotvení pozitivního občanského a negativního kulturního pojmání národa a dokládá, že v radikálním pojetí může být západní nacionalismus tím, že předepisuje racionalistické osvícenské politické přesvědčení, právě tak uzavřený a intolerantní. Auer proto hledá také ve střední Evropě příklady liberálních forem nacionalismu, tedy určitého způsobu využívání národních tradic a výkladu národních dějin při budování demokratického řádu.¹⁹

Lze za takové případy považovat politiku maďarské strany Fidész či posun české Občanské demokratické strany od proklamovaného anglosaského liberalismu k odkazům na národní tradici? A postoupilo současné Polsko provádějící velmi radikální lustrace „ve jménu národa a spravedlnosti“ již za hranici liberálního nacionalismu? To jsou otázky, na které teprve opatrně hledáme odpovědi, a i když v České republice nejsou předmětem příliš intenzivní diskuse, cítíme, že se v našem regionu cosi podstatného děje přinejmenším ve vztahu národa a his-

¹⁶ Barša, P. – Strmiska, M.: *Národní stát*, s. 35 an.

¹⁷ Debatu otevřela izraelská filozofka Yael Tamirová, viz Tamir, Y.: *Liberal Nationalism*. Princeton UP 1995. Naopak za nejnovější (tentokrát převážně historický) příspěvek do debaty lze považovat titul Dénés, I. Z.: *Liberty and the Search for Identity: Liberal Nationalisms and the Legacy of Empires*. Budapest – New York 2006.

¹⁸ Auer, S.: *Liberal Nationalism in Central Europe*. London 2004.

¹⁹ Pro podrobnější analýzu a komparaci středoevropských případů viz Kopeček, M.: *Politika svobody, patriotismus a národní minulost: Historická paměť liberalismu v Česku a střední Evropě po roce 1989*. In: Gjuričová, A. – Kopeček, M.: *Kapitoly z české politiky po roce 1989*. Praha, v tisku.

torie, často označovaném za „*národní paměť*“. Takto například Německo přebudovává svou paměť nacismu (Eva Hahnová hovoří o související „*holocaustizaci transferového diskursu*“) ²⁰ a nezanedbatelná část poslanců českého parlamentu i dalších expertů zastává názor, že Česká republika by měla pro „kultivaci národní paměti“ založit podobný ústav, jaký existuje v Polsku či na Slovensku.

V tomto textu jsme viděli, že koncept paměti národa není nový a má jistou tradici z disentu. Ovšem tak jak je většinově používán v aktuální debatě o zřízení Ústavu paměti národa, působí u příznivců i odpůrců ústavu spíše oním zestejnujícím způsobem, jak jej známe z dob „národní jednoty“: jedna strana sporu říká, že spisy StB paměť národa podpoří, druhá pak, že paměť národa není ve spisech StB. Avšak představa jediné společné národní paměti, k níž jednou, nejlépe za účasti historického výzkumu, dospějeme, zůstává. Historik Michal Kopeček k tomu nedávno napsal: „Historická paměť jako výsostně vertikální element vztažující se k základním životním hodnotám má být v liberální demokracii především záležitostí skupin, politických hnutí a stran, občanských iniciativ, rodin, jednotlivců, co nejméně však státu či ‚národa‘ jako celku.“ ²¹ Ztrácí-li „národ“ dnes tak dlouhou řadu svých starých funkcí (národní ekonomiky dávno nejsou autonomní, státy jsou uvnitř mnohem diferencovanější apod.), můžeme si to jistě dovolit.

NATIONALE EINHEIT UND IHRE ZUKUNFT?

Nation und Nationalismus in der 20. Jahrhundert

Der Text von A. Gjuričová bietet zunächst eine grundlegende Übersicht von Denkrichtungen und Theorien über Nation und Nationalismus. Außerdem bietet er eine bestimmte Deutung der Begriffsentwicklung, die die Nationalität im tschechischen (gegebenenfalls mitteleuropäischen) Milieu und deren politische Instrumentalisierung betrifft. Zu einer der einflussreichsten Interpretationen der Geschichte des Nationalismus ist nach Ansicht der Autorin das Werk *Nationen und Nationalismus seit 1780* von Eric J. Hobsbawm geworden, obwohl sie zugleich auch die große Bedeutung der Theorien E. Gellners erwähnt. Für das tschechoslowakische (tschechische) Milieu ist im 20. Jahrhundert die Auffassung der „nationalen Einheit“ typisch, obwohl es auch andere, alternative Konzepte gab (die „katholische“ Auffassung, die einige Intellektuellen in den 20er und 30er Jahren teilten), und obwohl von dieser Einheit manchmal einige Gruppen der Bevölkerung ausgeschlossen wurden. Dieses Konzept wurde in der zweiten Hälfte des Jahrhunderts erst in den 70er und 80er Jahren vom Dissent im Rahmen der Debatten, welche die nationale Geschichte zum Thema hatten, problematisiert. In dieser Tradition kann man auch das Dokument der Charta 77 „Recht auf die Geschichte“ sehen. Durch den Zerfall der UdSSR gelangte die Problematik des Nationalismus in eine neue Phase und bekam neue Formen. In der Gegenwart kann man eine dieser Formen an den Diskussionen zum Begriff des „nationalen Gedächtnisses“ beobachten.

²⁰ H a h n , E.: „*The Holocaustizing of the Transfer-Discourse*“: *Historical Revisionism or Old Wine in New Bottles?* Příspěvek na konferenci „Historical Revisionism in Central Europe after 1989“, Praha, 19. – 20. 10. 2006.

²¹ K o p e č e k , M.: Paměť národa new style. *Lidové noviny* 18. 11. 2006, příloha Orientace, s. V.